

A szerző kutatómunkájának köszönhetően – szűkszavúan ugyan, de – nyomon követhetjük a város háború utáni újjáépítését. Ehhez kapcsolódóan Szabó több eseményt is kiemel. Ilyen például a Körös hídjának 1921. márciusi megépítése, majd 1925-ös megerősítése.

Ami a hősökre való emlékezés kérdéskörét illeti, a szerző a témának komolyabb figyelmet szentel. Kiemeli, hogy 1922-ben a városi izraelita közösség emléktáblával emlékezett meg a háború zsidó hőseiről. A fejezetből az is kiderül, hogy emlékezetpolitika szempontjából az 1929-es év komoly jelentőségű volt. Ekkor készült el a *Kunszentmártoni hősök albuma*, amelyben összegyűjtötték az akkor ismert elesett katonák adatait. A megemlékezéssorozat ugyanebben az évben tovább folytatódott: a város 500 fát ültetett az elesett katonák emlékére. Ezt követően, 1929 novemberében, József főherceg⁴ jelenlétével sor került a *Hősök szobrának* átadására, majd 1935-ben megtörtént az országzászló felavatása is.

A munka egy rövid összefoglalóval zárul, amelyben a szerző röviden elemzi a forrásokat, kiemelve azok főbb jellemzőit és fontosságát. Szabó Sándor helyesen világít rá a háború társadalomra gyakorolt hatására, az eredményt talán a népszámlálási adatok tehetik leginkább kézzelfoghatóvá. Ezekből kiderül, hogy egy-egy település esetében a háború hatására milyen irányt vett a népesség számának alakulása.

Összefoglalóan elmondható, hogy a szerző szakszerűen, levéltári forrásokra építve dolgozza fel Kunszentmárton első világháborús történetét. Többnyire jól használja ki a forrásokban rejlő lehetőségeket, ugyanakkor helyenként egy bővebb elemzés, a források magyarázó lábjegyzettel történő gyakoribb ellátása javíthatott volna a munka színvonalán. A kötet segíti az olvasót abban, hogy Kunszentmárton történetén keresztül árnyaltabb képet kapjon a háborúnak a háterszagra gyakorolt hatásáról is.

Gorcsa Oszkár

HORVÁTH JENŐ

OLASZORSZÁG AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN

*(Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2021. 334 o.
ISBN 978-615-80862-2-6)*

Horváth Jenő történész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának oktatója, majd a Budapesti Corvinus Egyetem nyugalmazott docente hatalmas – a nemzetközi diplomácia történetére vonatkozó – tapasztalattal írta meg az *Olaszország az első világháborúban* című művét, amely a Nagy Háború Kutatásáért

⁴ Habsburg–Lotaringiai József Ágost.

Közhasznú Alapítvány gondozásában jelent meg. Korábban több önálló, a nemzetközi kapcsolatok és az európai integráció történetével összefüggő írásán kívül számos monográfiába, kötetbe írt egy-egy fejezetet az Olasz Királyság 19–20. századi történetéről, most pedig önálló kötetet szentelt a címben foglalt témának.

A szerző a könyv előszavában megemlíti, hogy azóta foglalkoztatja az első világháború, mióta gyermekkorában először hallott az akkortájt csak „Nagy Háborúként” jellemzett világméretű konfliktus történetéről. Ez az érdeklődés, valamint a releváns hazai szakirodalom¹ hiányosságai szolgáltak motivációként a kötet megírásához. Horváth munkája átfogóbb, időben kiterjedtebb (lényegében a Risorgimentótól Mussolini fellépéséig tárgyalja a történéseket), felépítése pedig határozottan új.

A kötet az *Előszóra* és öt fejezetre tagolódik, melyek elszakadnak az első világháború történetéről szóló monográfiák hagyományos, időrendi, általában az egyes esztendőket követő struktúrájától, ehelyett a szerző a jóval meghatározóbb vezérkari főnökök személyéhez kötötte az időszakokat (leszámítva természetesen a világháború első évét, a semlegesség időszakát).

Az első nagy fejezetben – *Előzmények* – a szerző az Olasz Királyság helyzetét tárgyalja a 19. század második felében, különös tekintettel a gazdasági és társadalmi, illetve bel- és külpolitikai változásokra. Horváth Jenő méltán emeli ki Giovanni Giolitti (1842–1928) személyét a Risorgimentót követő időszakban, aki előbb belügyminiszterként, majd miniszterelnökként 1901 és 1914 között fémjelzte a liberális Olaszország történetét. Az olasz „belle époque” (vagy magyarul a „boldog békeidők”) alatti években Giolitti reformpártiként és liberálisként Olaszország higgadt, békés modernizációját kívánta megvalósítani, amely kevésbé volt összeegyeztethető a külpolitikában megjelenő terjeszkedési igénnyel. Utóbbi megvalósítására a fiatal Olasz Királyság szövetségeseket, illetve barátokat szerzett. (Ez volt az ún. valcerezés mint diplomáciai módszer.) A szerző rámutat, hogy a kétarcú külpolitika egyrészt az ország földrajzi helyzetével, másrészt csekélyebb gazdasági és katonai potenciáljával magyarázható. A sokáig békepárti megközelítést 1908 után egy agresszívabb felfogás váltotta, s mivel Olaszország jó érzékkel képes volt megszerezni a nagyhatalmak támogatását, az Olasz Királyság támadást intézett az Oszmán Birodalom ellen (olasz-török háború, 1911–1912). A katonai siker ellenére a széleskörű elégedetlenség következtében Giolitti elveszítette a parlament bizalmát, és 1914-től a konzervatív Antonio Salandra (1853–1931) követte a miniszterelnöki székben.

A háború kitörésének közvetlen előzményeit illetően a szarajevói merénylet (1914. június 28.) kapcsán Horváth beszámol egy érdekes telefonbeszélgetésről San Giuliano (1852–1914) külügyminiszter és Salandra miniszterelnök között. A szerző rámutat,

¹ *Szabó László*: Doberdo, Isonzo, Tirol. Budapest, 1977.; *Szabó László*: Piave 1918. Budapest, 1986.; *Bencze László*: *A Piave-front*. Budapest, 2003. (A két utóbbi az 1918. júniusi második piavei csatához vezető előzményeket, a csata lefolyását, valamint annak következményeit tárgyalja.)

hogy miközben a nemzetközi diplomáciában csupán találgattak a merénylet lehetséges következményeit illetően, addig az 1882-es hármasszövetség megkötése óta velük szövetséges Osztrák–Magyar Monarchia titkolózott az Olasz Királyság irányában a szándékaira/terveire vonatkozóan. Bár Bécs területeket ígért Rómának, ha az kedvező módon lép fel mellette egy kibontakozó háborúban, az olasz külügyminiszter még bízott a fegyveres konfliktus elkerülésének lehetőségében. Azt azonban San Giuliano előre és határozottan jelezte, hogy ha mégis kitör a háború, nem fog részt venni benne, a területi kompenzáció pedig amúgy is megilletné a hármasszövetségben foglaltak alapján.

A könyv második fejezetében – *A semlegesség időszaka (1914–1915)* – a háború kitörésétől (1914. július 28.) az Olasz Királyság hadüzenetéig (1915. május 23.) tartó időszak legfontosabb eseményeit tárgyalja kimerítően a szerző. Rávilágít, hogy az olasz semlegesség elsősorban azzal magyarázható, hogy a Monarchia előzetesen nem tájékoztatta terveiről Olaszországot, illetve hogy Bécs volt a támadó fél a kibontakozó konfliktusban, így érvényüket veszítették az alapvetően védelmi jellegű hármasszövetségben foglaltak. Rendkívül fontos a szerző azon megállapítása, miszerint a semleges magatartás ennél fogva nem egyenértékű a szövetség elárulásával.

A küzdelem első hónapjaiban az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország kevésbé törekedett a harmadik szövetséges meggyőzésére, hiszen az olasz semlegesség a kisebbik rosszat jelentette számukra. Az antant ellenben már 1914 augusztusában „megkönyvézte” a látszólag hezitáló semleges országot, hogy fényt derítsen annak háborús céljaira. Olaszország ekkor elsősorban Dél-Tirol és Trieszt megszerzésére, másodsorban a Monarchia Adriai-tengeren képviselt katonai potenciáljának a meggyengítésére törekedett, kiegészítve némi gyarmati igényekkel. A semleges olasz hozzáállásban változás 1914 őszén következett be, amikor a második Salandra-kormány és annak új külügyminisztere, Sydney Sonnino (1847–1922) – a mindinkább felerősödő interventizmus jegyében – már sokkal inkább kereste a kedvező alkalmat a háborúba való belépéshez. A kérdés csupán az volt, hogy ki ad többet a semlegesség feladásáért cserébe. A háborús hatalmak „piacán” alkudozó, a központi hatalmakkal is tárgyaló olaszok vonatkozásában a szerző rámutat, hogy míg a háború első hetében még lehetséges lett volna Olaszország háborúba lépése a központi hatalmak mellett, addig az antant ígéretei fényében – ami végül a londoni egyezmény (1915. április 26.) megkötéséhez vezetett – 1915-ben már csak a semlegesség vagy az antant oldalán való beavatkozás ténye és utóbbinak időpontja maradt kérdéses. Miközben 1915 májusában már a közvélemény is egyre inkább a háborúpártiság mellett tette le a voksát, a bizonytalanság szembetűnő jeleként kilenc nappal a hadüzenet előtt Salandra miniszterelnök lemondott. Az uralkodó azonban ezt nem fogadta el, a parlament pedig bizalmat szavazott Salandrának: a kormány különleges hatalommal a kezében megindult a Risorgimento dicsőséges befejezéséhez, a „negyedik függetlenségi háború” megvívásához vezető úton.

Horváth a haditervek bemutatásánál kiemeli, hogy nem ítéltelhető el az 1914. július 1-je után Cadorna által irányított olasz Vezérkar az általuk az Osztrák–Magyar Monarchiával szemben kidolgozott, támadó haditerv miatt, hiszen a háborút megelőző időszakban más államok haditervei is offenzív jellegűek voltak. A szerző ugyanakkor arra is rámutat, hogy bár látszólag az olaszok egységes nemzetként indultak a harcba, valójában sok provincia és annak sok nyelve keveredett a hadseregben, amely egyfajta olvasztótégelyül szolgált: az ország számtalan vidékéről érkező katonák a hadseregben tanultak meg olaszul.

A harmadik fejezetben – *A háború Cadorna főparancsnoksága idején* – az 1915. május 23-ai hadba lépést követő határccsataktól a caporettoi áttörést (1917. október 25.) követő, az olasz hadsereg összeomlásáig tartó hadiesemények bemutatására kerül sor. A szerző kiemeli, hogy az olaszok között a többi nemzettől eltérően nem volt olyan jelentős háborús lelkesedés, a társadalmat sokkal inkább egyfajta passzív elfogadás jellemezte. Kiemelésre méltó érdekesség, hogy az egyes isonzói csaták dátuma eltérő az olasz és a hazai irodalomban. Horváth Jenő a „fehér háború” kapcsán részleteiben is kitér a hóhatár felett, a tiroli és a karintiai olasz–osztrák határszakaszon zajló harcokra.

Az első háborús tél kapcsán a hadsereget jellemző nehézségeket mutatja be a szerző, majd betekintést kapunk a tisztképzés helyzetébe, kiemelve a tiszthiányt és a háborús fásultsággal összefüggő, 1915–1916 telén már jelentkező erkölcsi válságot is. Megtudjuk, hogyan oldották meg a katonák számára a szabadságolás lehetőségét, az egyházi személyek vonatkozásában pedig arról értesülünk, hogy zömük egyszerű katona lett és nem tábori lelkész. Némi változás az olasz hadseregben csupán 1916-ban áll be, azután, hogy az ötödik isonzói csata, majd az osztrák–magyar haderő által Tirolban indított „büntetőhadjárat” (*Strafexpedition*) következményeként – a támadás váratlan jellege és a közvélemény által helytelennek tartott háborús magatartása miatt – megbukott a Salandra-kormány. Július 1-jével Paolo Boselli (1838–1932) lett az új miniszterelnök. A hatodik isonzói csatában az olasz haderő már egy átgondolt támadást kezdeményezett, amelynek sikere igazolta, hogy a hadsereg beletanult a háborúba.

Ezt követően, 1917-ben sűrűsödtek a harci cselekmények. A hetedik, nyolcadik és kilencedik isonzói csata eredménytelensége után a szerző szerint az ortigarai csata (1917. június) volt a legfeleslegesebb összecsapás, amelyet az ugyancsak sikertelen kimenetelű tizenegyedik isonzói csata követett. Ez utóbbi ráadásul már egyfajta csüggedést is kiváltott a katonáknál. A vereség utáni lázongások augusztusban a pétérvári forradalmi hangulatot idézték, ami elvezetett Boselli lemondásához – éppen akkor (október 25.), amikor Caporettonál megszólaltak az osztrák–magyar és német fegyverek. Az ellenség áttörése nyomán kialakult kormányválságot sikerült leküzdeni, október 30-án Vittorio Emanuele Orlando (1860–1952) lett az ország miniszterelnöke. A hadászati kudarcba azonban belebukott Cadorna vezérkari főnök, utódjául Armando Diazt nevezték ki. Miközben fény derült a londoni szerződésre, ami újabb jogalapot teremtett a kormány kritizálására, a kritikus helyzetben lévő olasz hadsereg számára

az egyetlen reménysugarat az jelentette, hogy Olaszország szempontjából új, kézzelfogható „cél adtak” az ellenséges hatalmak: a területek visszahódításának elérését.

A könyv negyedik fejezetében – *A háború Diaz főparancsnoksága idején* – a szerző a caporettoi áttörést követő időszak történéseit tárgyalja a háborús győzelemig (1917–1918). Diaz vezérkari főnök, illetve helyettese, Pietro Badoglio vezetésével az összeomlott, ám a fegyelem visszaállításával és az antantcsapatok beérkezésével újra megerősödő olasz haderő az ún. feltartóztató csatákban a Piavénál, illetve a Monte Grappánál sikerrel hátrította el az osztrák–magyar hadsereg támadását (1917. november–december). Horváth rávilágít, hogy a Piavénál és a grappa-hegyi csatákban eldőlt: Olaszországot 1917-ben nem lehet egy gyors támadással legyőzni. Ezen túlmenően a szerző jó érzékkel emeli ki, hogy a brit és francia hadosztályok beérkezése csupán a morált emelte, ám az osztrák–magyar és német csapatok megállítására az olaszok sikerének tudható be. Ugyancsak rendkívül fontos, hogy a szerző érzékelteti: a Caporettot követő megszállás nyomán megváltozott az olaszokban az ellenségről feltételezett kép. Ezt követően ugyanis nem magukhoz hasonló, egyenrangú félnek, hanem sokkal inkább erőszakos „barbároknak” tekintették őket.

Végül a szerző beszámol az olasz hadseregben lezajlott változásokról és újításokról, amelyek elősegítették a hathatósabb védelmet és végül hozzájárultak az Olasz Királyság első világháborús győzelméhez. Ezek közé tartozott az elitkatonák képzése, a modern fegyverek alkalmazása, a haderő decentralizálása, a légierő fejlesztése, valamint a lövészárk-élet körülményeinek javítása. Ezenkívül említésre méltó az olyan új taktikák alkalmazása, mint például a propagandahadjárat (röplapok kiosztása), amelyeket korábban az olasz vezérkar méltatlannak tartott. Nagyobb hangsúlyt kapott a hadszatban az ún. váratlansági tényező is. Horváth ezen tényezők ismeretében számol be a központi hatalmak számára totális katasztrófába torkolló második piavei csata, majd az olasz ellentámadást jelentő „harmadik” piavei csata eseményeiről. (Utóbbi esetben a szerző az olasz terminológiát követi, mivel az osztrák–magyar hadtörténetírás ezt az offenzívát nem számozza külön.) Az ellentámadás igazolta azt, hogy az olasz hadsereg képes volt feltámadni Caporetto után, habár a végső győzelemhez szükséges ütközet „nem is megnyert csata, hanem egy zűrzavar” volt. Mint ismeretes, a hadsereg menekülése, majd összeomlása miatt az Osztrák–Magyar Monarchia október végére olyan helyzetbe került, hogy kénytelen volt fegyverszünetet kérni. A november 3-án megkötött padovai fegyvernyugvás vonatkozásában azonban a szerző nem emelte ki, hogy mivel az egyezmény csak másnap lépett érvénybe, a magyar hadsereg több százezer katonája került a még november 4-éig előrenyomuló olaszok fogságába.

Az *Epilógus* címet viselő utolsó fejezetben Horváth számot ad az olasz haderő győzelmét követő időszak viszonyairól. A győzelem ugyanis nem tekinthető felhőtlennek: a nagy harctéri veszteségek (650 000 fő) mellett a spanyolnáthajárványban további 400–450 000 fő hunyt el. Ráadásul a béketárgyalások során az olasz vezetés mindinkább kiszorult a rendezésből. Mivel úgy érezte, képtelen érvényesíteni érdekeit, azaz

a londoni szerződésben foglaltak megvalósítását, az olasz békedelegáció 1919. április 23-án hazautazott, az antant többi tagja pedig két héten keresztül nélkülük hozta meg legfőbb döntéseit. Ennek következtében 1919 júniusában Orlando miniszterelnök és az általa vezetett „győzelem kormánya” megbukott, s a „vereség kormányává” vált. Mindezt tetézte a leszerelés problematikája. Ennek ellenére Carlo Sforza (1872–1952) későbbi külügyminiszter szerint Olaszország az egyik legszerencsésebb győztesnek tekinthető, hiszen – ellentétben például Franciaországgal – „megszabadult” a végletekig meggyengített, ösellenségnek tartott Ausztriától. Ugyanakkor a külpolitikában az elégséges rendezés kudarca, valamint a belső nehézségek, s így a forradalomközeli állapot végül az olasz fasizmus hatalomra jutásához vezetett.

A szerző munkájának érdeme, hogy a háború kapcsán előkerülő jelentősebb személyeket részletesen bemutatja. Így többek között III. Viktor Emánuel, Armando Diaz, Giovanni Giolitti, Luigi Cadorna pályájába is betekintést nyerünk, és nemcsak a háborúban vállalt szerepükkel, hanem korábbi életútjukkal kapcsolatban is.

A kötet végén a szerző több oldalon keresztül szemlézi az idegen nyelvű, alapvetően olasz forrásokat, így az elsődleges, primer források (forrás- és dokumentumgyűjtemények) mellett a jelentősebb politikusok és katonák olasz nyelvű emlékiratait, naplójait, levelezéseit. Ezenkívül a szakirodalom tekintetében alapvetően 20. századi, a világháborút követő évtizedekben írt összegző műveket, gazdaság- és társadalom-, illetve politikatörténeti munkákat, valamint a külpolitika és a diplomáciatörténet, továbbá a hadtörténet témakörébe tartozó, ugyancsak olasz nyelvű publikációkat listáz. Végül felsorolja a témával kapcsolatos főbb hazai szakirodalmat is. A könyv tartalmát színesítik a jelentős olasz személyiségekről bemutatott fényképek, valamint több térkép.

Ugyanakkor a kötettel kapcsolatban érdemes néhány kritikai megjegyzést is számba venni. A legfontosabb, hogy bár a mű végén tételesen, húsz oldal terjedelemben listázza a legfontosabb olasz, illetve magyar nyelvű forrásokat és szakirodalmat, a szerző a szövegben nem hivatkozza állításai forrását. Ebben az olvasatban sokkal inkább ismeretterjesztő kötet, semmint tudományos mű. Emellett néhány szembeötlő nyelvtani hiba is zavarja az olvasást, illetve a 40. oldalon szakmai hiba, hogy a német hadsereget, amely 1871 és 1919 között a *Kaiserlich Deutsches Heer* nevet viselte, *Wehrmacht* néven említi. Személy szerint hiányolom, hogy a munka nem tartalmaz a számadatok összevetésére alkalmas táblázatokat (például a hadseregek létszámának vagy egy-egy csatát követően a veszteségek nagyságának bemutatásakor). Ugyancsak szükséges lett volna az idegen nyelvű térképeken található jelmagyarázatok lefordítása.

Mindezt leszámítva összességében megállapítható, hogy Horváth Jenő valóban teljesítette a könyve előszavában megfogalmazott célt, miszerint átfogó művet írt Olaszország és az olasz front első világháborús történetéről, s ezzel együtt a háborúba lépéshez vezető út okairól és körülményeiről. Meglátásom szerint szükség lenne más országok vonatkozásában is hasonló összefoglaló művek megírására, akár a szövetséges, akár az ellenséges államok köréből.

Szabó Róbert